

listički. Njihova je osnova bila prerastanje državnog vlasništva i državnog upravljanja sredstvima za proizvodnju u društveno vlasništvo i društveno upravljanje, koje je postepeno uključilo u sebe mnogo veći stupanj prava i sloboda širih društvenih slojeva. Geneza tog razvoja predmet je te monografije. Autorov zaključak glasi: »Saznanja rukovodilaca KPJ prezentirana u obrazloženju njihove orijentacije na demokratsku socijalističku alternativu, i potencije koje je sobom nosilo uvođenje radničkih savjeta i pretvaranje državne svojine u društvenu, učinili su da samoupravljanje bude ne samo istinska alternativa staljinizmu u Jugoslaviji, već i velika alternativa svjetskog socijalizma. Samim tim što je njegova pojava u jugoslovenskoj praksi socijalističkog preobražaja nametnula potrebu preispitivanja skoro svih značajnih pitanja komunističkog pokreta i socijalizma, samoupravljanje se predstavilo kao jedna u mnogo čemu bitno nova i kompleksnija verzija socijalizma od one koju je implicirala staljinistička interpretacija suštine i karaktera društva prelaznog perioda i ukazivalo na to, da sva realna kretanja od kapitalizma ka socijalizmu imaju duboko protivurječan i istorijski prolazan karakter. Sva kasnija ispitivanja sovjetske društvene realnosti iz perioda predominacije staljinizma u njoj, potvrdila su ispravnost stanovišta koja su izložili rukovodioci KPJ sredinom 1950. godine. Uz to, čitava praksa socijalističkog razvitka Jugoslavije, od sredine 1950. godine naovamo, temeljila se na principima sadržanim u njihovom obrazloženju demokratske socijalističke samoupravne orijentacije i rješenjima koja su njime bila akceptirana« (244).

Taj se zaključak znatno razlikuje od stavova nekih naših teoretičara koji još uvijek uporno tvrde da je tek otpor Kominformu afirmirao jugoslavensku socijalističku revoluciju u međunarodnim razmjerima i da je bio presudan za uvođenje samoupravljanja. Zapravo bilo je obratno! Jugoslavenska revolucija omogućila je otpor Kominformu i time ubrzala svoja saznanja o potrebi stvaranja drugačijega socijalističkog društveno-ekonomskog poretka nego što su bila tadašnja socijalistička društva. Naravno, to je težak i dugotrajan zadatak.

Zlatko Čepo

*HISTORIJA DVADESETOG VIJEKA U »ISTORIJI BEOGRADA«
Srpske akademije nauka i umetnosti, Beograd 1974, 700 str.*

1.

»Istorija Beograda« SANU izašla je 1974. godine u Beogradu u tri knjige. Predmet ovog osvrta bit će samo treća knjiga u kojoj je obrađen period od prvoga svjetskog rata do 1973. godine, te je podnaslov knjige »Dvadeseti vek«, koji orijentaciono uzimam i ja za naslov ovog osvrta, netočan.

To je veoma burno razdoblje historije Beograda. Nakon gotovo potpune devastacije u toku prvoga svjetskog rata, Beograd se poslije 1918. godine razvijao kao prijestolnica nove jugoslavenske države i središte političkog, kulturnog a zatim i privrednog života da bi nakon drugoga svjetskog rata prerastao u pravi velegrad.

Na toj knjizi radili su autori različitih znanstvenih i stručnih profila, što se odražava i u kompoziciji knjige i u izvjesnoj neujednačenosti srodnih tekstova. Želim istaći da usprkos nekim nedostacima, koje sam kao poznavatelj određenog dijela te materije morala uočiti, knjiga o Beogradu predstavlja neobično vrijedno ostvarenje. U ovom prikazu nastojat ću dati sumaran pregled toga sintetskog rada, zadržavši se iz subjektivnih razloga nešto detaljnije samo na prvih njenih šest glava.

2.

Kao što sam već spomenula, treća knjiga počinje prvim svjetskim ratom, a autor teksta je dr Gavra Škrivanić. Dajući Beogradu obilježje obrambenog bedema protiv njemačkog prodiranja na istok, autor je veliku pažnju posvetio ratnim operacijama, ali nije zapostavio ni stravične opise života stanovništva u gradu za vrijeme rata.

Međutim, neki dijelovi teksta toga autora zahtijevaju određeno predznanje, te su neke formulacije nedovoljno precizne (str. 8, gdje se govori o rukovodstvu armija), odnosno neke ličnosti iz srpske historije bilo bi potrebno nešto detaljnije okarakterizirati (vojvodu Putnika), ili izraditi registar ličnosti na kraju knjige. Autor ponekad zanemaruje prostorne okvire teme, kao primjer navodim autorove opise poljoprivrednih radova za vrijeme rata ili transportiranje šljiva s okupiranog srpskog područja i opise iskorištavanja rudnog bogatstva Srbije za vrijeme rata (53, 55 itd). Ipak smatram da je autor, koristeći se ne samo literaturom i arhivskom građom pohranjenom u Beogradu već i dijelom njemačke arhive u Beču, dao vrijedan doprinos ne samo historiji Beograda, već i ekonomskoj, socijalnoj i upravnoj povijesti.

3.

Poglavlje o Beogradu kao prijestolnici države Jugoslavije 1918—1941. (73—151) pisano je s velikim poznavanjem političkog života Jugoslavije, te je autoru toga dijela teksta, dru Branislavu Gligorijeviću, uspjealo kompariranje zbivanja u Beogradu s događajima u cijeloj zemlji. Često se donose i ocjene o određenim zbivanjima što daje posebnu vrijednost tome radu. Autor se inače našao pred veoma teškim zadatkom. Osjećajući mnogostrukost funkcija Beograda Gligorijević je uspješno lavirao između poglavlja u kojima govori o Beogradu kao o središtu političkog života države i poglavlja u kojima se općinska uprava osrednjeg grada pretvara uz pomoć države u općinsku upravu prijestolnice, iako je razmatranja o Beogradu trebalo upotpuniti materijalima Saveza gradova (građa je pohranjena u Historijskom arhivu u Zagrebu). Budući da arhiva beogradske općine nije sačuvana, autor je najoptimalnije iskoristio štampanu literaturu i izvore, te mislim da je taj rad veoma dobro udovoljio postavljenom zadatku. Imam samo nekoliko manjih napomena. Npr. mislim da je dubiozno autorovo mišljenje da je Stojadinovića knez Pavle žrtvovao da bi zadovoljio hrvatske građanske krugove (110). Zbivanja oko pada Stojadinovića mnogo su kompliciranija, a uzroke Stojadinovićevom padu treba svakako tražiti i u

otporu dvora — a i naroda — suviše izraženoj i previše otvorenoj profašističkoj politici toga predsjednika vlade. Neka autor razmotri suvišno ponavljanje pregleda općinske uprave na str. 122 i 151, i duplirano ponavljanje broja sjednica općinskog odbora i broja predmeta rješavanih na tim sjednicama na str. 118 i 152.

4.

Demografsko-urbanistički dio knjige o Beogradu do 1941. (157—192) radila su četiri autora: dr Milovan V. Radovanović bavio se demografskim odnosima, dr Branko Maksimović urbanističkim razvitkom, dr Branislav Kojić i arh. Bogdan Nestorović arhitekturom. Sudeći po izrađenom tekstu autori nisu zajednički prethodno izradili detaljniju shemu te glave. Štampani je tekst veoma vrijedan, ali ipak ima izvjesnih nedostataka. Na primjer, rečeno je da je promjena kvalitete, položaja i funkcija grada bila uslovljena historijskim razvojem, ali nigdje nije dan opis teritorija grada u međuratnom razdoblju, niti je naveden proces njegovog širenja. Na str. 159. odjednom se spominje Beograd sa Zemunom kao jedna cjelina, ali se nigdje ne spominje kako je i kada do toga došlo, a to ne spominje ni Gligorijević u prethodnoj glavi. Mislim da bi svakako trebalo istaći važnost izgradnje savskog mosta i akcije koje su nakon toga poduzimane kako bi se Zemun pripojio Beogradu, to više što je ovim stapanjem omogućeno poslijeratno nastajanje Novog Beograda. Također me iznenađuje da dr Radovanović nije analizirao socijalne karakteristike stanovništva na temelju popisa 31. III 1931. u svojem tekstu, već je to prepustio dru Nikoli Vuči (240—241), koji nije dovoljno iskoristio sve mogućnosti statističkih popisa iz 1929. i 1931. za klasnu analizu. Smatram da nije u redu ni to što dr Branko Maksimović daje pregled razvoja urbanističko-građevinskog zakonodavstva Beograda od 1867. do 1935. godine na tome mjestu (172—182), budući da je vremenski okvir treće knjige točno određen, te takva obrada zahtijeva specijalno upozorenje u drugoj knjizi da se taj problem obrađuje u trećoj knjizi.

5.

Tekst dra Nikole Vuče o privrednom razvoju grada od 1919. do 1941. ima i dobrih i loših strana, kao i neki drugi radovi toga autora, koji se uvijek prima veoma teškog zadatka, što obično prerasta snage pojedinca. A obrada privrednog razvoja grada, uzeta tako da obuhvaća ne samo obradu proizvodnih snaga već i proizvodnih odnosa, veoma je težak zadatak. Istini za volju treba priznati da autor za obradu toga problema nije raspolagao ni jednom poslijeratnom monografijom koja bi obrađivala taj problem u Beogradu, te se tako dr Vučo našao pred zadatkom da obavi primarna istraživanja i da na temelju raspoložive arhivske građe i štampanih izvora, za kakve se mogu uzeti članci i rasprave štampani u *Beogradskim opštinskim novinama*, *Narodnom blagostanju* i drugdje, izradi sintetski rad. Autor je bez sumnje obavio velik posao i upotrijebio pravilnu periodizaciju toga razdoblja na tri dijela (razvoj privrede do ekonomske krize 1930, period ekonomske krize 1930—1934. i period oživljavanja privrede-

1935—1941. — ne 1940. kako navodi Vučo). Međutim, zbog nerazmjera prvog dijela prema drugom i trećem (prvi dio ima 42 stranice, drugi 15, a treći 9 stranica) čini se kao da autor nije imao snage da isto onako kako je započeo prvi, obradi i drugi i treći dio. Tako se dogodilo da su nasuprot prvom, veoma detaljnom i konkretnom tekstu, drugi i treći dio ostali knjiži, a problematika često nedorečena, iako su se upravo ti dijelovi mogli izvrsno obraditi s obzirom na očuvane dosjee industrijskih poduzeća i akcionarskih društava, Ministarstva trgovine i industrije u Arhivu Jugoslavije u Beogradu, što omogućuje da se objasne polet i zamah pojedinih poduzeća u periodu pred drugi svjetski rat. Tako imamo neobično zanimljive opise razvoja privrednih grana u tekstu do krize i nepotpune prikaze privrednog života poslije krize, iako beogradska privreda ulazi u fazu prosperiteta upravo u tom vremenu, zahvaljujući ne samo državnoj intervenciji — na području Uprave grada Beograda nije bilo banovinskih poreza, te su zbog toga mnoge tvornice podizane upravo na tom području, ili su se čak doseljavale s drugih područja — već su i kreditna politika, a djelomično i uspostavljanje stranih trgovinskih predstavništava u prijestolnici države išli u korist beogradskih privrednika.

Poglavlje o komunalnoj ekonomskoj djelatnosti veoma je dobro, premda me smeta identičan opis zajmova gradske općine na str. 200 i 233. Ponegdje imam manjih zamjerki na tekst zbog nepreciznosti formulacije ili manjkavosti teksta, koje bi svakako trebalo izbjeći u drugom izdanju. Trebalo bi uvijek naglasiti kada se tekst odnosi na čitavu Jugoslaviju, a kada na područje Srbije ili Beograda (broj gradskog radništva na str. 240 odnosi se svakako na čitavu Jugoslaviju). Na str. 241 dana je jedna netočna ocjena.

Nije naime točno da je kriza u Beogradu bila jače izražena nego u drugim jugoslavenskim gradovima. U Zagrebu je kriza bila oštija nego u Beogradu zbog sloma privatnih banaka koje su financirale hrvatsku industriju i veoma naglog povlačenja stranog kapitala iz privrede toga područja. Drukčije je kad je riječ o nezaposlenosti. Beograd je imao više poteškoća u rješavanju nezaposlenosti, jer su nezaposleni radnici iz čitave zemlje — pa i iz Hrvatske — navalili u Beograd, tražeći u prijestolnici pomoć države i općine. Isto tako treba korigirati navod autora da je tekstilna industrija bila u podjednako teškoj kriznoj situaciji kao i ostale privredne grane. Naime, jedino tekstilna industrija nije bila jače pogođena krizom, jer je radila gotovo isključivo za domaće tržište na kojem joj je plasman bio osiguran visokim zaštitnim carinama. U vrijeme krize gotovo posve nestaje strane tekstilne robe na jugoslavenskom tržištu u vezi s politikom zatvaranja privrednih tržišta pojedinih država, što je išlo u korist domaće tekstilne industrije. U nekim krajevima Hrvatske čak su se upravo u to vrijeme otvorile nove tekstilne radionice. U Beogradu manja tekstilna poduzeća također posluju relativno povoljno, to više što su nadnice tekstilnih radnica bile među najnižima. Vjerojatno je kriza utjecala samo na velika tekstilna poduzeća koja su radila za vojne potrebe i koja su smanjenjem vojnog budžeta ostala bez narudžbi, ne mogavši se u trenu preorijentirati na jeftine potrošače sa sela. Mislim također da je pogrešno početak krize stavljati u 1930. godinu, jer je po svim pokazateljima — pa i po radnoj snazi — to bila veoma dobra privredna godina. Velika svjetska kriza počinje na našem teritoriju tek u drugoj polovici 1931. godine, kada se višegodišnjoj agrarnoj krizi pridružila financijska i industrijska, prouzrokujući slom čitavog privrednog sistema, te je sve češće dolazilo do zatvaranja industrijskih pogona ili do smanjivanja obima proizvodnje. Vijesti u novinama 1930. o kriznoj situaciji

nisu bile bazirane na pravom stanju jugoslavenske privrede, koja je u to vrijeme bila veoma stabilna, nego su dijelom odjek svjetske krize koja je u Sjedinjenim Američkim Državama već u to vrijeme bila poprimila čudovišne razmjere, a dijelom odraz nastojanja jugoslavenskih privrednika (buržoazije), koja isticanjem krizne situacije nastoji djelovati na snižavanje radničke nadnice i na toliko pokušavanu reviziju zaštitnoga radničkog zakonodavstva. Autor bi također morao korigirati navod o teškom položaju radnika za vrijeme krize koji su primali satnicu od tri dinara i više (245). Na području Hrvatske nerijetko susrećemo u tekstilnoj industriji satnicu od jednog dinara, pa čak i ispod toga. Prema tome, radnik sa satnicom od tri dinara — a Vučo govori o znatno većim vrijednostima — imao je relativno pristojan životni standard s obzirom na vanredno niske cijene poljoprivrednih proizvoda, koje su dru Vuči dobro poznate, budući da ih je detaljno obradio u svojoj monografiji o agrarnoj krizi. Težak položaj radničke klase za vrijeme velike svjetske depresije rezultirao je iz malog — zapravo smanjenog broja zaposlenih — koji nisu svojom nadnicom — ma kako ona bila povoljna, a pokazivala je tendenciju snižavanja — mogli prehraniti one članove obitelji, koji su uslijed redukcije radnika ostali bez posla. Možda bi i neke druge pojave za vrijeme krize trebalo detaljnije objasniti. Npr. dr Vučo kaže da se građevinska djelatnost u Beogradu održavala donekle i 1931. godine. Do toga dolazi stoga što se ulaganje u nekretnine — nakon zaleđivanja štednih uloga i sloma privatnog bankarstva — buržoaziji činilo kao najsigurnija dugoročna investicija. Građevinarstvo cvate sve dok buržoazija nije istrošila svoje novčane zalihe, koje se nisu mogle popunjavati uslijed smanjene novčane akumulacije.

Nešto više pažnje trebalo bi, možda, posvetiti i brojčanom stanju radništva u Beogradu (255). Pri tome bi se trebalo koristiti ne sumarnim iskazivanjem radništva na području beogradskog okružnog ureda za socijalno osiguranje, koje je zahvatalo niz kotara uže Srbije i dijela Srijema, već svakogodišnjim popisom osiguranih radnika za sva mjesta i gradove Jugoslavije. Prema popisu 1. IX 1937. grad Beograd imao je 67.427 osiguranih radnika, a prema izvješćima o poslovanju okružnih ureda evidentno je to stanje za grad Beograd sve do 1940. godine.

6.

Dr Petar Milosavljević imao je da obradi u cjelini radnički pokret Beograda u međuratnom razdoblju. Našavši se suočen s veoma kompleksnom i još uvijek nedovoljno obrađenom problematikom, autor se odlučio za kronološko izlaganje akcija revolucionarnog i prokomunističkog dijela radništva: štrajkovi, demonstracije i proslave Prvog maja, tangirajući tek tu i tamo ostale probleme vezane uz radnički pokret (stambeno pitanje i položaj radnika, te uopće socijalnu politiku koja je vođena u Beogradu, akcije ostalih sindikalnih organizacija itd.). Takvim pristupom ostaju neobrađene neke važne komponente radničkog pokreta u Beogradu.

Mislim da je obradi teme trebalo svakako pristupiti problemski, što sugerira ne samo veoma ograničen prostor te teme (34 str.) već i njen sadržaj. Znatno veću pažnju trebalo je posvetiti ekonomskom položaju radničke klase i inkorporirati tu problematiku ne u Vučin, ionako bogat, tekst već u ovaj o radni-

čkom pokretu, jer se iz ekonomskih borbi radnika za dio viška rada razvija i politička borba radničke klase uoči drugoga svjetskog rata. Ponegdje autor i donosi neke konkretne podatke o položaju radnika, ali ih često ne uzima dovoljno kritički. Tako je na str. 286 autor iznio da je realna nadnica beogradskih radnika opala u 1936. za 50—55% prema predratnoj. To očito nije moguće, jer od čega bi i kako bi radnici živjeli da se to odista zbilo?

Osobito je slabo obrađeno razdoblje krize, koja je zapravo ostala bez svog poglavlja, kao da radnički pokret u to vrijeme nije postojao. Ipak je to period kada buržoazija u strahu pred »socijalnim poremećajem« organizira za nezaposlene radnike radničke kuhinje i prenoćišta i kada, uslijed veoma intenzivnih kretanja na liniji selo-grad i obratno, siromašni slojevi sela i grada dolaze do spoznaje o svojoj uzajamnoj povezanosti i zajedničkoj sudbini najamnih radnika, te radnički pokret posredstvom URSS-ovih sindikata dobiva masovnu bazu. To je i vrijeme kada se počela snižavati nominalna nadnica radnika i ta se tendencija nastavila i nakon prestanka djelovanja krize, izazvavši otpor radnika i njihovo organiziranje da iz obrambenog stava pređu u doba privredne konjunktore u navalne štrajkove. Beograd, u kojem je privreda u snažnom razvoju u to vrijeme, doživljava snažne potrese zbog štrajkova. U svom interesu buržoazija na vlasti donijela je u veljači 1937. Uredbu o minimalnim nadnicama, pomirenju i arbitraži, otežavši njome borbu radnika za ekonomsko poboljšanje njihova položaja. Bez takvog obrazloženja nije razumljivo zašto je od 1934. do 1936. Beograd potresao val štrajkova, a 1937. i 1938. tih je štrajkova malo.

Ponovno pogoršanje ekonomskog položaja radnika, uslijed predratne inflacije i nestašice hrane zbog suviše velikog izvoza prehrambenih namirnica iz Jugoslavije u Treći Reich, prisiljava radnike da se ponovo jače angažiraju u ekonomskim borbama, koje poprimaju sve izraženije političko obilježje i vode se drugačije nego prije, što treba ne samo opisati već i posebice naglasiti. Prema tome, borba protiv fašizma imala je i ekonomske uzroke, a ponašanje režimskih sindikata i socijalista, koji su ostali bez članova, trebalo je konfrontirati ponašanju klasno-revolucionarnih radnika. U svakom slučaju, Milosavljević donosi mnogo činjenica, preplavljuje nas akcijama radničke klase, ali ne traži uzroke klasnih sukoba, niti govori konkretno o njihovim nosiocima.

7.

O slijedećim glavama treće knjige monografije o Beogradu mogu dati samo informativnu bilješku. O nauci i prosvjeti pisali su dr Vladeta Tešić, dr Rodovan Samardić i dr Boško Novaković i u njihovim tekstovima nalazimo niz interesantnih obavijesti o ličnostima, djelima i o razvoju nižih, srednjih i visokih škola.

Glava o umjetnosti zahvata ne samo međuratno već i poslijeratno razdoblje. Milan Đoković pisao je o kazališnom životu, dr Stanislav Živković o likovnim umjetnostima, a Stana Đurić-Klajn o muzici.

Jednako je tako kompleksna i glava u kojoj se obrađuje kultura i zdravstvo. O štamparstvu, knjižarama i bibliotekama Beograda pisali su dr Jovan Dubovac, dr Ljubomir Đurković-Jakšić i Mihailo Bjelica, o arhivima veoma

dobar poznavalac arhiva Srbije dr Radmila Petković, a o muzejima Marija Birtašević. U tim tekstovima dobili smo izvrstan informator o prošlosti i sadašnjem stanju (oko 1972) tih kulturnih i svakom naučnom radniku toliko potrebnih ustanova, čime će umnogome biti olakšano snalaženje svakog stranca u glavnom gradu Jugoslavije, a mnogo do sada neznanih ili malo poznatih činjenica saznat će o svojim kulturnim ustanovama i mnogi starosjedilac Beograda. O razvitku radija i televizije, razvitku sporta i fizičke kulture pisao je Radivoje Marković, a zdravstvenu službu od 1918. do danas obradio je u istoj glavi dr Vladimir Stanojević.

Devetom glavom završen je ujedno prvi dio knjige, koji pretežnim dijelom obrađuje cjelokupnu historiju Beograda do 1941.

8.

Drugi dio knjige posvećen je Beogradu u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji kao još uvijek nezavršenom procesu.

O Beogradu u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941—1945. pisao je dr Jovan Marjanović. Razdijelivši tu temu u pet poglavlja (Beograd u aprilskom ratu 1941; Beograd u ustanku 1941; Opsadno stanje u gradu; Otpor Beograđana 1942—1943. godine i Oslobođenje) autor je velikom erudicijom obradio ovu kompleksnu problematiku, opisivši stradanja Beograđana u tri i po godine i oštećenja koja je pretrpio grad za to vrijeme. Marjanović je analizirao ponašanje Nijemaca, okupatorskih slugu nedićevaca i priistaša Draže Mihailovića, posvetivši osobitu pažnju otporu naroda, koji je iz mjeseca u mjesec sve više rastao usprkos strahovitom teroru i velikim žrtvama. Oslobođenje je opisano kao zajednička akcija NOV i Crvene armije i na kraju je dan sumaran izvještaj o ljudskim i materijalnim gubicima grada u toku rata.

9.

O Beogradu u socijalističkoj Jugoslaviji pisao je jedan od najboljih jugoslaven-skih stručnjaka poslijeratne problematike dr Branko Petranović. On je na samo 55 stranica teksta uspio prikazati razvoj Beograda u fazi obnove i prvoga petogodišnjeg plana, ukazavši na poteškoće u razvoju izazvane vanjskim i unutarnjim faktorima, a na kraju je dao karakteristike Beograda kao suvremene metropole Jugoslavije, naznačivši perspektivu razvitka grada do 1975. godine. Neobično dinamičan razvoj grada Petranović je opisao problemski, dajući određene sudove o završenim procesima, pa bili oni s bilo kojeg područja baze ili društvene nadgradnje. Autor je veoma uspješno istakao ulogu Beograda na jugoslavenskom i svjetskom planu.

Osim Petranovića koji je sam obradio četiri glave, o demografskim promjenama u Beogradu poslije 1941. godine pisao je mr Tomislav Bogavac. On je posebno poglavlje posvetio urbanističkom razvoju Beograda, naznačivši najvažnije izgrađene objekte u poslijeratnom razdoblju i izloživši arhitektonske koncepcije grada.

10.

Na kraju ovog prikaza želim istaći da ta knjiga kao kolektivni rad 24 autora predstavlja neobično vrijedno djelo i značajan doprinos seriji monografija gradova Jugoslavije, koje se postepeno javljaju i koje će svakako biti izrađene u budućem razdoblju. Monografija o Beogradu direktan je poticaj drugim gradovima da pristupe takvom radu, koji tek nakon višegodišnjih napora može uroditi plodom, i za čiju je izradu potrebna suradnja raznorodnih stručnjaka.

Monografiju o Beogradu pisali su veoma poznati naučni i kulturni radnici Beograda, koji su s gradom rasli i razvijali se, pa ona uz informacioni karakter ima i studijski. Šteta je jedino što takvo izdanje nema naučni aparat, jer bi bilješke — koliko god u ovoj etapi opterećivale knjigu i poskupljivale njenu izradu — mnogo više vrijedile pri izradi slijedećih izdanja knjige, u vrijeme kada ni sami autori, a kamoli oni koji će u budućnosti nastaviti njihovo djelo težeći boljitku, neće znati odakle je neki podatak uzet ili na temelju kojih izvora je tabela sastavljena.

No i ovako, suradnjom stručnjaka različitih profila i struka dobili smo jedinstvenu monografiju, sadržajnu i bogato opremljenu slikovnim materijalom, pa zahvaljujemo inicijatoru koji je pokrenuo izradu te monografije i podržao njenu realizaciju.

Mira Kolar-Dimitrijević

*ATIF PURIVATRA, Jugoslavenska muslimanska organizacija
u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.
Sarajevo 1974, 658 str.*

Sarajevska izdavačka kuća »Svjetlost« objavila je obimnu monografiju dra Atifa Purivatre o djelatnosti političke organizacije Muslimana Bosne i Hercegovine od stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca do proglašenja šestojanuarske diktature 1929. godine. Time je zaokružena jedna etapa toga, već duže vrijeme u našoj istoriografiji prisutnog, istoričara koji se posvetio svestranom izučavanju, pretežno, političke prošlosti Muslimana Bosne i Hercegovine između dva rata.

U osam (od ukupno dvanaest ravnomjerno raspoređenih) glava knjige Purivatra je pomno pratio postanak, razvoj i djelatnost stranke kojoj su se priklonili gotovo svi bosansko-hercegovački Muslimani. Monografijom o JMO dat je prvi obol sveobuhvatnijem upoznavanju međuratne političke istorije naroda Bosne i Hercegovine, jer do danas, na žalost, nije publicirano slično djelo o djelatnosti bilo koje druge građanske političke stranke u Bosni i Hercegovini: Narodne radikalne, Hrvatske seljačke stranke, Saveza zemljoradnika. Aktivnost »Jugoslovenske muslimanske organizacije« i ranije je privlačila pozornost publicista, političara i naučnika, ali nitko do A. Purivatre nije dao ni cjelovit, ni kritički prikaz njene djelatnosti. Upravo u tome krije se jedan od odgovora